

University of Groningen

'Tot voorstant van de aangeboren vryheyd'

Jansen, J. E.

Published in:
Rechtsgeleerd Magazijn Themis

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2021

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Jansen, J. E. (2021). 'Tot voorstant van de aangeboren vryheyd': Het beginsel van vrije grond in het Nederlandse koloniale slavernijverleden tussen 1770 en 1863. *Rechtsgeleerd Magazijn Themis*, 2021(5), 189-199.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

‘Tot voorstant van de aangeboren vryheyd’

Het beginsel van vrije grond in het Nederlandse koloniale slavernijverleden tussen 1770 en 1863

Prof. mr. J.E. Jansen*

1. Inleiding

Op 23 mei 1776 vaardigden de Staten-Generaal een plakkaat van acht artikelen uit waarin de gevolgen waren geregeld van de komst van een slaafgemaakte¹ naar de Republiek. Er hadden zich in de jaren voor 1776 enkele gevallen voorgedaan waaruit verwarring bleek over de rechtsgevolgen van de komst van een slaafgemaakte naar ons land. Die verwarring hield er verband mee dat de slavernij in het grondgebied van de Republiek sinds enkele eeuwen in onbruik was geraakt. De Republiek was vrije grond en kende geen slaven.² Deze stelregel, bijvoorbeeld te vinden in het Amsterdamse stadsrecht,³ bracht mee dat slaven die hierheen kwamen vrij werden. Simon van Leeuwen merkte in zijn *Rooms-Hollands Regt* op dat ‘tot voorstant van de aangeboren vryheyd, Slaaven ende Lyfeygnen voor vrije luiden verklaard worden so haast als sy de grenzen van onse Landen genaaken’.⁴ Aan het begin van de achttiende eeuw namen de machthebbers in de koloniën van de Republiek op het oostelijk en westelijk halfmond, de West-Indische Compagnie en de Vereenigde Oost-Indische Compagnie, nog aan dat deze regel onverkort gold.⁵ Twee uitspraken, een van het Hof van Holland uit 1734 en een van de Hoge Raad van Holland, Zeeland en West-Friesland uit 1736, brachten daar verandering in: de rechters oordeelden dat de regel niet gold voor gevluchte slaven. Zo waren de slaveneigenaren beschermd tegen ongewild eigendomsverlies.⁶ De oordelen zullen

eraan hebben bijgedragen dat verschil van mening ontstond over de werking van de regel en zich enkele kwesties voordeden die de opmaat vormden tot het plakkaat van 23 mei 1776. De wet moest een einde maken aan ‘alle dubieteiten’ die konden ontstaan over wat in de literatuur bekend staat als het beginsel van vrije grond. De wet van 1776 stelde dat slaven die naar de Republiek kwamen met instemming van hun eigenaar vrij werden, keerden zij terug in de kolonie dan golden zij als vrijgelatenen. De wet maakte evenwel drie uitzonderingen op deze regel. Slaveneigenaren kregen de mogelijkheid dat slaven voor een periode tot maximaal een jaar in de Republiek konden zijn zonder dat zij vrij werden. Zekerheidsgerechtigden konden werking van het beginsel van vrije grond verhinderen. Gevluchte slaven verwierven de vrijheid in geen geval. Historici hebben de laatste tijd veel aandacht besteed aan de wetgeving van 1776 en haar voorgeschiedenis. Hoornhout noemde de wet een duidelijke overwinning voor de slavenhouders, zij was er immers in eerste instantie op gericht slavenhouders te beschermen tegen eigendomsverlies.⁷ Fatah-Black beschreef enkele van de gevallen die zich in de jaren zeventig van de achttiende eeuw voordeden en die aanleiding waren voor de wet. Hij stelde dat de wet van 1776 een einde maakte aan de ver-

* Jelle Jansen is hoogleraar *Ius Commune* aan de Rijksuniversiteit Groningen en vaste recensent van dit tijdschrift.

1. Het woord ‘slaafgemaakte’ maakt beter dan het woord ‘slaaf’ duidelijk dat niemand een slaaf is, maar dat het mensen zijn die een stelsel ontwerpen waarin de ene mens eigendom van de andere kan zijn. Toch komt in deze bijdrage vooral het woord ‘slaaf’ voor: het gaat hier voornamelijk om zeventiende-, achttiende- en negentiende-eeuwse bronnen, daaruit citerend en daarover schrijvend is telkens het woord ‘slaaf’ gebruikt.
2. Vgl. H. de Groot, *Inleidinge tot de Hollandsche Rechts-Geleerdheid*, herdruk L.J. van Apeldoorn, Arnhem 1926, I, 4, § 2 (p. 9).
3. In het 39e hoofdstuk over de status van personen, zie bijv. G. Rooseboom, *Recueil van verscheide keuren en costumen midtsgaders maniere van procederen binnen de stad Amsterdam*, Amsterdam 1644 (1e druk), p. 186 (in de 2e druk van 1656 onveranderd op p. 193): ‘Binnen der stadt van Amstelredamme ende hare vreyheydt, zijn alle menschen vry, ende gene slaven.’ De Amsterdamse bepaling kwam min of meer overeen met die uit het Antwerpse stadsrecht, dat in Holland groot gezag genoot, vgl. L.J. van Apeldoorn, ‘Dietsch Recht’, in: *De Nieuwe Gids* 1939, p. 89-104, op p. 98.
4. S. van Leeuwen, *Het Rooms-Hollands Regt*, Leiden-Rotterdam 1634, p. 23. Het citaat drukt de tegenstelling uit tussen het natuurrechtelijke ideaal waarin vrijheid aangeboren is en slavernij dus niet bestaat, en het geldende recht dat vaak anders luidt. Die tegenstelling hield de Romeinse juristen al bezig, vgl. D. 1,5,4 (slavernij als een tegennatuurlijke instelling, maar desalniettemin bij alle volkeren in gebruik). Deze tegenstelling en de eruit voortvloeiende juridische spanning speelt in het bijzonder in de verhouding tussen de Europese mogendheden die geen slavernij kenden, en hun koloniën waar de figuur wel bestond.
5. Zie voor een brief van de Heeren XVII (de bestuurders van de VOC) van 9 oktober 1714 waaruit dit blijkt, *Nederlandsch Indisch Plakkaatboek 1602-1811* (samengebracht door J.A. van der Chijs), Deel IV, 1709-1743, Batavia-Den Haag 1887, p. 57. Voor de resolutie van de Heeren Tien (die de WIC bestuurden) van 3 oktober 1714, NL-HaNA, WIC, 1.05.01.02, nr. 4, 43. Vgl. L. Balai, *Geschiedenis van de Amsterdamse slavenhandel*, Zutphen: Walburg Pers 2013, p. 31 in noot 49.
6. Recent verscheen een fraai en uitgebreid artikel vol verwijzingen naar verdere literatuur over deze twee rechtszaken en de beslissingen in lagere aanleg van T. van Polanen, ‘Snak, Claas and Bastiaan’s Struggle for Freedom: Three Curaçaoan Enslaved Men and Their Court Cases About the Free Soil Principle in the Dutch Republic’, *BMGN* 2021, afl. 1, p. 33-58.
7. B. Hoornhout, ‘1776 – “Vrije grond” onbereikbaar voor slaven’, in: L. Heerma van Vos e.a. (red.), *Wereldgeschiedenis van Nederland*, Amsterdam: Ambo|Anthos 2018, p. 323-328, op p. 328.

warring die tot dan toe bestond over de regel.⁸ Juristen hebben tot nog toe nog maar weinig aandacht besteed aan de wetgeving van 1776.⁹

2. De orde van het betoog

Het doel van dit opstel is de voorgeschiedenis van de wet, de wet zelf en haar gevolgen vanuit een juridisch perspectief te schetsen. Dat stelt het beeld van de wetgeving uit 1776 op twee punten scherper. Uit de aanloop naar de wet blijkt dat zij weliswaar het resultaat was van een succesvolle lobby van de Sociëteit van Suriname – een samenwerkingsverband van de West-Indische Compagnie, de familie Van Aerssen van Sommelsdijck en de stad Amsterdam dat Suriname via een gouverneur aldaar bestuurde¹⁰ – maar dat zij tegelijkertijd een einde maakte aan een uiterst restrictieve uitleg van het beginsel van vrije grond die diezelfde Sociëteit bijvoorbeeld in 1770 nog volgde: zij stelde toen dat de komst naar ons land van de aan haar toebehorende slaaf Joost van Nieuw Amsterdam niet in zijn vrijheid resulteerde omdat dat rechtsgevolg alleen intrad als de eigenaar van de slaaf het wilde. Huldigde men dat standpunt, dan was het beginsel van vrije grond eigenlijk afgeschafte. De wet van 1776 stond aan deze uitleg in de weg.

De wetgeving van 1776 maakte bovendien geen einde aan de verwarring over de werking van het beginsel van vrije grond. De wetgeving was welbeschouwd een mislukking. Het was in de koloniën buiten Suriname onduidelijk of de wet er gold, zij werd er niet toegepast. Ook in de Republiek bracht de wet geen rechtszekerheid. Het voor de slavenhandel belangrijke gewest Zeeland stemde ertegen en achtte zich niet aan de wet gebonden. In Holland deden zich kort na 1776 verschillende gevallen voor waarin niet de wet van 1776 werd toegepast, maar men teruggreep op middeleeuwse regels die na een bepaalde verblijfsduur in vrijheid resulteerden. Ook na de invoering van de privaatrechtelijke codificaties die een einde maakte aan de gelding van het plakkaat van 1776 bleef overigens verwarring bestaan over de werking van het beginsel van vrije grond. Onder het Burgerlijk Wetboek van 1838, waarin de regel was opgenomen dat slavernij niet werd geduld, bestond verschil van mening over de vraag of een slaaf die naar hier kwam definitief vrij werd, of slechts vrij was zolang hij of zij hier verbleef. De meeste schrijvers namen aan dat de slavernij na terugkeer in een kolonie herleefde omdat het Burgelijk Wetboek slechts gold in het Europese deel van het Rijk.

3. De aanloop naar het plakkaat van 1776: het beginsel van vrije grond tussen 1770 en 1776

3.1. 1770: Joost van Nieuw Amsterdam

Op 4 mei 1770 keerde oud-gouverneur Wigbold Crommelin (1712-1789) vanuit Suriname terug in Amsterdam.¹¹ Hij werd op zijn thuisreis onder andere begeleid door de slaaf Joost van Nieuw Amsterdam. Joost behoorde in eigendom toe aan de Sociëteit van Suriname. Crommelin had gevraagd of Joost hem mocht vergezellen op zijn terugreis. De Sociëteit had met dat verzoek ingestemd. Crommelin vestigde zich in Breda. Op 4 juli 1770 bracht Crommelin een beleefdheidsbezoek aan de Sociëteit, die in Amsterdam vergaderde.¹² Hij wilde zijn dank betuigen voor de prettige samenwerking gedurende de tweeëntwintig jaar dat hij de Sociëteit gediend had. Bovendien wilde hij dank zeggen voor de gunst die zij hem had verleend om Joost op zijn thuisreis mee te nemen. Crommelin had hem in Suriname laten taxeren op 1200 gulden en vroeg de Sociëteit hem nu de gunst te bewijzen Joost uit de slavernij te ontslaan.¹³ De Sociëteit bedankte bij monde van voorzitter Hooft de oud-gouverneur voor zijn verschijning in persoon in de vergadering en wenste hem geluk met de terugkeer in het vaderland in 'gewenschte gezondheid'. Hooft zegde toe Joost uit de slavernij te ontslaan als Crommelin de Sociëteit de genoemde 1200 gulden betaalde.¹⁴ Enkele maanden later, op 21 november 1770, verschenen ter vergadering van de Sociëteit Joost van Nieuw Amsterdam en Godlieb Zielkens, de kapitein van het schip 'De Verwachting' waarmee Joost uit Suriname was gekomen. Zielkens liet weten dat Crommelin niet wilde ingaan op het aanbod 1200 gulden te betalen, maar hij verzocht de Sociëteit Joost toch vrij te laten.¹⁵ De Sociëteit wees het verzoek op 5 december 1770 af en liet aan Crommelin doorgeven dat zij verwonderd was dat er opnieuw gevraagd werd om de vrijheid van Joost. De Sociëteit had immers op 4 juli al aangeboden hem vrij te laten na betaling van 1200 gulden. De bedoeling was steeds geweest dat Joost, na Crommelin te hebben begeleid op zijn reis naar de Republiek, als slaaf terug zou keren naar Suriname. Op die voorwaarde was Crommelin toestemming verleend Joost mee te nemen. Als Crommelin niet wilde betalen moest hij ervoor zorgen dat Joost terugkeerde naar Suriname.¹⁶ Op 18 februari 1771 voer Joost aan boord van de 'Juffrouw Jansi' onder kapitein Jan Reynders Amsterdam uit.¹⁷

De casus van Joost van Nieuw Amsterdam maakt duidelijk dat de bestuurders van de Sociëteit van Suriname het beginsel van vrije grond uiterst beperkt uitlegden. Zij

8. K. Fatah-Black, 'Terugkomen is niet hetzelfde als blijven', in: A. van Dissel, M. Ebben & K. Fatah-Black (red.), *Reizen door het maritieme verleden van Nederland*, Zutphen: Walburg Pers 2015, p. 177-187, op p. 187. Zie ook K. Fatah-Black, *Eigendomsstrijd. De geschiedenis van slavernij en emancipatie in Suriname*, Amsterdam: Ambo|Anthos 2018, p. 121 e.v.

9. Recent verscheen een in de Nederlandse literatuur nauwelijks opgemerkte uitstekende studie van de hand van de Belg F. Batselé, *Liberty, Slavery and the Law in Early Modern Western Europe*, Cham: Springer 2020.

10. Vgl. hierover K. Fatah-Black, *Sociëteit van Suriname 1683-1795*, Zutphen: Walburg Pers 2019, bijvoorbeeld op p. 37-47.

11. Zie johndebye.com/scheepsregisters.

12. Er was in Amsterdam geen vaste vergaderplek, vgl. Fatah-Black 2019, p. 57.

13. NL-HaNa, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv. nr. 60, p. 387-388.

14. NL-HaNa, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv. nr. 60, p. 387-389.

15. NL-HaNa, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv. nr. 60, p. 543.

16. NL-HaNa, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv. nr. 60, p. 560-561.

17. Zie johndebye.com/scheepsregisters. Daar staat de bestemming niet vermeld, het zal Suriname zijn geweest.

hadden weliswaar ingestemd met de reis naar de Republiek van de hun toebehorende Joost, maar zij hadden daarbij niet de wil om hem vrij te laten. Joost verwierf daarom niet de vrijheid toen hij in de Republiek aan wal ging. Volgde men deze interpretatie, dan was het beginsel van vrije grond eigenlijk afgeschaft. Een slaaf verwierf dan immers slechts de vrijheid door naar de Republiek te komen als de wil van zijn eigenaar gericht was op dat rechtsgevolg.

3.2. 1771: Vrijbrieven voor Marijtje Criool en Jacoba Leilad?

Een week voordat Joost de haven van Amsterdam uitvoer, op 11 februari 1771, hadden twee als slavin uit Suriname naar de Republiek gereisde vrouwen, Marijtje Criool en haar dochter Jacoba Leilad, zich tot de Staten-Generaal gericht en verzocht om vrijbrieven, omdat zij terug wilden keren naar Suriname, 'te dien effecte retour wesende in Suriname zouden jouisseren de voorregten als vrijgeborene en niet te dugten hebben enige reclame van hunne gewesene meester, Willem Hendrik van Steenberg'. Die had ze enkele jaren eerder, in 1765, naar de Republiek gestuurd.

Marijtje en Jacoba liepen in de koloniën het gevaar dat ze door of vanwege hun voormalige eigenaar werden opgeëist. Zij vroegen vrijbrieven aan omdat ze er niet zomaar van uitgingen dat een koloniale rechter zonder enig bewijs zou aannemen dat zij als gevolg van het beginsel van vrije grond vrij waren geworden. Ook een slaveneigenaar die zijn slaven naar de Republiek had gestuurd met de bedoeling dat zij zo vrij werden, had er trouwens belang bij daarvan een verklaring te hebben. De koloniale regelingen van vrijlating (de manumissiereglementen, voor Suriname was het oudste van 1733) kenden deze wijze van vrijlating niet. Voor een gebruikelijke vrijlating golden allerlei regels, zo moest de eigenaar tevoren bijvoorbeeld borg stellen voor het geval de vrijgelatene niet in zijn eigen onderhoud kon voorzien.¹⁸

De Staten-Generaal wezen het verzoek op 9 augustus 1771 af, omdat Marijtje en Jacoba 'met kennis en bewilliging van hare toenmalige eigenaar naar de Republiek waren gekomen, daardoor hare vrijheid dadelijk en wettiglijk verkregen hebbende'. Zij hadden daarom geen vrijbrieven nodig en zouden in Suriname als vrijgelaten

personen gelden.¹⁹ De koloniën hadden de statusverandering te accepteren die de vestiging in de Republiek Marijtje en Jacoba had opgeleverd: zij waren geen slaven meer, maar vrijgelatenen. De tekst van de resolutie was tamelijk algemeen gesteld: slaven werden vrij als zij naar de Republiek kwamen met kennis en bewilliging van de eigenaar. Of de eigenaar ook de wil had om zijn slaaf of slavin vrij te laten – zoals de Sociëteit betoogde bij Joost van Nieuw Amsterdam – bleef in de resolutie ongenoemd. De resolutie over Marijtje en Jacoba zou twee jaar later een rol spelen in een soortgelijke kwestie over twee slaafgemaakten die de hiervoor al genoemde Crommelin mee naar de Republiek had genomen.

3.3. 1773: Vrijbrieven voor Christiaan Africanus en Anna Elisabeth van Chatillon?

Het ging om Laloupe en Anna, twee slaven van Crommelin. Zij hadden hem net als Joost van Nieuw Amsterdam in 1770 begeleid op zijn thuisreis. Zij waren neergestreken in Breda. Ze deden er in 1772 belijdenis, en werden gedoopt als Christiaan Africanus en Anna Elisabeth van Chatillon.²⁰ Crommelin vroeg op 15 februari 1773 vrijbrieven en vrijgeleide voor ze aan. De Staten-Generaal besloten advies te vragen aan de directeuren van de Sociëteit van Suriname over het verzoek van Crommelin.²¹ De directeuren adviseerden aan Crommelin te antwoorden dat de betreffende slaven, als zij genegen waren naar Suriname terug te keren, via de gebruikelijke route om brieven van vrijdom moesten verzoeken. De eigenaar diende volgens het Surinaamse manumissiereglement een verzoek om vrijlating te richten tot de autoriteiten die de vrijlating verrichtten. De directeuren betoogden kennelijk dat de resolutie van 9 augustus 1771 een eenmalige beslissing was geweest, die er niet aan afdeed dat een vormloze vrijlating in de Republiek in de koloniën geen werking had, omdat het Surinaamse manumissiereglement er niet in voorzag. Dat zou betekenen dat een slaafgemaakte die als gevolg van het beginsel van vrije grond de vrijheid verwierf automatisch in slavernij verviel als hij terugkeerde naar de koloniën, zij het dat hij aanspraak kon maken op vrijlating: maar hoe? De Staten-Generaal legden het advies van de directeuren naast zich neer en volgden op 23 juni 1773²² de lijn van de resolutie van 9 augustus 1771: Christiaan en Anna hadden geen vrijbrieven nodig, zij golden in Suriname als vrijgelatenen.²³

18. Volgens een notificatie van 19 mei 1760, zie J.A. Schiltkamp & J.Th. de Smidt, *West Indisch Plakaatboek, Suriname I*, Amsterdam: Emmering 1973, p. 690. Vgl. daarover J.E. Jansen, 'Over de rol van het Romeinse recht in de Nederlandse koloniale slavernij', *RMThemis* 2021, afl. 3, p. 109-118.

19. NL-HaNa, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv. nr. 65, p. 177. Vgl. Batselé 2020, p. 180 e.v. Zie ook M. Ponte, 'Tussen slavernij en vrijheid in Amsterdam', in: P. Brandon e.a. (red.), *De slavernij in Oost en West. Het Amsterdam onderzoek*, Amsterdam: Spectrum 2020, p. 255; Fatah-Black 2015, p. 185.

20. Volgens de registers van de *Maandelyke uittreksels, of Boekzaal der geleerde waerelt*, Deel 115, Amsterdam 1772. NL-HaNa, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv. nr. 63, p. 234 (7 juli 1773). Christiaan en Anna traden toe tot de christelijk gereformeerde religie, *Resolutien van de Hoog Mogende Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlandse Provinciën Genoomen in den jaare 1773*, p. 370; HaNa, inv. nr. 1.01.02, nr. 3828, p. 370.

21. *Resolutien van de Hoog Mogende Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlandse Provinciën Genoomen in den jaare 1773*, p. 81; HaNa, 1.01.02, inv. nr. 3828, p. 81.

22. NL-HaNa, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv. nr. 63, p. 234 (7 juli 1773).

23. Nog een voorbeeld van vrijheidsverwerving als gevolg van het beginsel van vrije grond uit die tijd is dat van Fortuin die als slaaf van Reinier du Plessis in 1772 naar de Republiek kwam. Du Plessis verzette zich ertegen dat Fortuin zich wilde laten dopen, waarop Fortuin zich op de resolutie uit 1771 beriep. Hij werd (in de Westerkerk) gedoopt als Adriaan Isaac Koopman, en keerde als vrij mens terug in Suriname. Daar verwierf hij een vermogen dat hem in staat stelde familieleden vrij te kopen, zie J.J. Vrij in een korte bijdrage 'Foké A Pouw', *OSO* 1999, afl. 2, p. 229-230, op p. 229 in noot 5 en Ponte 2020, p. 248-256, op p. 255.

De directeuren van de Sociëteit ondernamen korte tijd later actie om de nadelige gevolgen van de resolutie van de Staten-Generaal voor hypotheekhouders te beperken.²⁴ Zij instrueerden gouverneur Jan Nepveu (1719-1779, hij was de opvolger van Crommelin) de regels over een voorgenomen vrijlating van slaven (het manumissiereglement) voortaan ook toe te passen wanneer een slaveneigenaar voornemens was slaven mee te nemen naar de Republiek. De reis moest dan zes weken voor vertrek worden aangekondigd, en in die zes weken konden belanghebbenden zoals zekerheidsgerechtigden zich ertegen verzetten.²⁵ Het *West Indisch Plakaatboek* bevat inderdaad een dergelijk voorschrift van 17 december 1773 in respons op de instructie van de Sociëteit: zo was voorkomen dat eenieder die bij zo'n tocht 'geïnteresseert soude kunnen weesen daar van geen ignorantie sal kunnen pretenderen'. De bezorgdheid om de belangen van zekerheidsgerechtigden zal ongetwijfeld te maken hebben gehad met de 'kredietcrisis' die in dat jaar in Suriname plaatsvond: in dat jaar werd duidelijk dat niet al het kapitaal dat in die jaren in de Surinaamse plantages was geïnvesteerd een renderende bestemming had gevonden.²⁶

3.4. 1774: Zekerheidsgerechtigden en het beginsel van vrije grond

In 1774 deden zich twee gevallen voor waarin zekerheidsgerechtigden zich geconfronteerd zagen met het beginsel van vrije grond. Het ging om twee gevallen van slaafgemaakten die vóór 1771 met instemming van hun eigenaren naar de Republiek waren gekomen.

Het eerste geval was dat van Andries die in 1768 met zijn eigenaar Daniël Buttner naar de Republiek was gereisd. Buttner probeerde in de Republiek kredieten los te krijgen. Dat lukte, maar Buttner kon er niet lang van genieten, hij stierf korte tijd later. In 1774 stond het water Buttners weduwe, Maria Anna Buttner-Papot aan de lippen. Zij was voor haar inkomen goeddeels afhankelijk van wat haar slaven voor haar verdienden. Andries weigerde de gevraagde zes schellingen weekgeld af te dragen en ontvluchtte het huis. Hij stelde vrij te zijn omdat hij met wijlen Buttner naar de Republiek was geweest. Advocaat Muntz waagde dat namens de weduwe Buttner-Papot te betwijfelen: de regel was in Suriname onbekend, de beslissing van de Staten-Generaal uit 1771 betrof een afzonderlijk geval en het ging hier bovendien om een slaaf die met een zekerheidsrecht was bezwaard. Hadden de crediteuren de regel gekend, dan zouden zij de reis van Andries zeker hebben verboden.²⁷ Het tweede geval was dat van Blondin en Sabina, slaven van Thomas Wybrand van Rees. Zij leefden en werkten op zijn plantage Rees en Crop. Van Rees stuurde Blondin en Sabina in april

1765 naar de Republiek met de bedoeling dat ze op deze manier de vrijheid verwierven en als vrijen naar Suriname zouden terugkeren. Hij had voor deze route gekozen om zo de voor vrijlating verschuldigde kosten uit te sparen. Blondin en Sabina keerden in oktober 1766 terug en leefden als vrijen op de plantage van Van Rees, en na zijn dood van zijn weduwe. Toen de weduwe in financiële moeilijkheden kwam, vestigde zij hypotheek op de plantage. Blondin en Sabina werden aangezien voor slaven behorende bij de plantage en aldus ingeschreven. Omdat de weduwe Van Rees er niet in slaagde haar schulden te betalen, volgde executie. De weduwe verhuisde met Blondin en Sabina naar Paramaribo, maar de executeurs wilden dat Blondin en Sabina naar de plantage werden gestuurd. Blondin en Sabina beriepen zich erop vrij te zijn omdat zij in 1765-1766 in de Republiek waren geweest. Blondin trad in dienst bij kapitein Jan Willem van Oldebarneveldt, genaamd Witte Tullingh, die getrouwd was met een dochter Van Rees. Blondin en Sabina verlieten met Oldebarneveldt in 1776 Suriname en vestigden zich in Den Haag. Daar kregen Blondin en Sabina een zoon, Cicero. De plantage Rees en Crop was intussen verkocht aan twee Amsterdamse kooplieden, Valckenier en Du Quesne die afgifte wensten van Blondin, Sabina en Cicero omdat zij slaven waren waarop zij een zekerheidsrecht hadden.²⁸

Het draaide erom of de resoluties uit 1771 en 1773 op deze gevallen van toepassing waren. Hadden de resoluties terugwerkende kracht omdat zij duidelijk maakten hoe het beginsel van vrije grond altijd al had gewerkt en bestreken zij dus de reizen naar de Republiek van Andries, Blondin en Sabina? Of gaven de resoluties een nieuwe regel weer die slechts voor latere gevallen gold? Waren de resoluties anders gezegd declaratoir of constitutief? Bovendien ging het, als men al aannam dat de resoluties golden voor oudere gevallen, bij Andries, Blondin en Sabina om slaven die met een zekerheidsrecht waren bezwaard, wat bij Marijtje, Jacoba, Christiaan en Anna niet het geval was. Gouverneur Nepveu besloot een missive naar de Staten-Generaal te sturen waarin hij verzocht om interpretatie van de resoluties. Hij voegde er uitvoerige documentatie bij van de casus van Andries, Blondin en Sabina.²⁹

De Staten-Generaal ontvingen het verzoek om uitleg van de resoluties uit Suriname op 28 april 1775 en besloten de zaak over te dragen aan het voornaamste gewest Holland. De secretaris van de Sociëteit van Suriname,

24. NL-HaNa, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv. nr. 63, p. 236 (7 juli 1773); vgl. R. Buve, 'Surinaamse slaven en vrije negers in Amsterdam gedurende de achttiende eeuw', *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* (119) 1963, afl. 1, p. 8-17, op p. 15.

25. Vgl. daarover Jansen, *RMThemis* 2021, afl. 3, p. 109-118, op p. 114-115.

26. Vgl. over deze kredietcrisis bijvoorbeeld Fatah-Black 2019, p. 141.

27. Daarnaast beriep Muntz zich er nog op dat – gesteld dat Andries vrij was geworden – hij opnieuw in slavernij was vervallen omdat hij zich had misdragen ten opzichte van Buttner-Papot; zie voor het betoog van Muntz het Rapport dat aanstonds in de hoofdttekst aan de orde komt, op p. 17-20; zie verder Fatah-Black 2018, p. 121 e.v. en Fatah-Black 2015, p. 179-185.

28. Voor de documentatie bij deze zaak zie p. 21-25 van het *Rapport op de missive van gouverneur en raaden van Suriname, concernerende de vryheid der slaaven die in het vaderland zyn geweest*, s.l. 17 juli 1775. Zie ook Hoornhout 2018, p. 327.

29. *Rapport op de missive van gouverneur en raaden van Suriname, concernerende de vryheid der slaaven die in het vaderland zyn geweest*, s.l. 19 juli 1775.

J.C. van der Hoop (1742-1825),³⁰ had in juni op zijn huisadres een kopie gekregen van een deel van de correspondentie tussen de Staten-Generaal en Holland. Op die kopie was aangetekend dat de directeuren van de Sociëteit de 'burgermeesteren' van Amsterdam van bericht moesten dienen. Van der Hoop vond de aantekening op de kopie van de missive 'duister', en had een burgemeester om opheldering gevraagd. Die vertelde hem dat de Staten-Generaal het verzoek van Nepveu hadden doorgespeeld aan Holland en dat de zaak daar commissariaal was gemaakt: de zaak was in handen gelegd van de zogenoemde gecommiteerde Raden: overlegorganen waarin de belangrijkste steden van Holland besluiten voorbereidden van de Staten.³¹ De burgemeester stelde voor een conferentie te beleggen tussen de Sociëteit via secretaris Van der Hoop enerzijds, en de burgemeesters van Amsterdam via de stadspensionaris anderzijds. De Sociëteit kwam op basis van de missive van gouverneur Nepveu³² op 7 juli 1775 tot een 'Memorie van informatie nopens de vryheid der slaven die met kennis en bewilliging van hunne meesters in den Vaderlande zijn geweest'. In dit document zette zij op een rij tot welke vragen de resoluties uit 1771 en 1773 aanleiding gaven, somde zij haar bezwaren tegen een te ruimhartige toepassing van het beginsel van vrije grond op, en deed zij een voorzet voor wetgeving op dit punt.

4. De lobby van de Sociëteit van Suriname

De eerste vraag die de resoluties uit 1771 en 1773 opriepen was of het de bedoeling was dat *alle* slaven die vanuit Suriname met instemming van hun eigenaar naar de Republiek waren geweest vrij waren. Wanneer de beide resoluties terugwerkende kracht hadden,³³ zou dat betekenen dat alle slaven die immer of ooit hier te lande waren geweest het recht hadden om als vrijgelatenen te worden erkend. Het aantal van vrijgelatenen zou aanmerkelijk zijn omdat veel planters in de Republiek waren geweest om hun zaken te behartigen of hun gezondheid te verbeteren en daarbij vrijwel altijd slaven meenamen ter assistentie en ondersteuning. Zij konden niet anders omdat er in de kolonie eenvoudigweg geen andere dienstbare personen waren.³⁴ Dat zou nadelige gevolgen hebben: de waarde van de goederen der ingezetenen en de soliditeit der verpande en verhypothekerde goederen zou verminderen. Daardoor zou:

'merkelijke schade [worden] toegebracht aan de crediteuren en geldschietters hier te lande, die onder hypotheek van plantagie of huizen met de daarop geaffecteerde slaven hun geld hebben betrouwt.'³⁵

Vervolgens wees de memorie van informatie op een gevaar dat dreigde als alle slaven die ooit in de Republiek waren geweest vrij waren en zij zich daarom op een 'geacquireert regt' van vryheid konden beroepen. Zij zouden de vryheid niet beschouwen als een beloning voor trouwe dienst. Zij zouden niet het gevoel hebben van erkenning van de goedheid van hun eigenaar dat een vrijlating gewoonlijk teweegbracht. Eenieder die een slavensamenleving uit eigen beleving kende, wist dat men de slaven niet te veel 'regt van eischen en vorderen moest geven'.³⁶

Daar kwam nog bij dat de overheid voor vrijgemaakten moest zorgen als zij niet in staat bleken in hun levensonderhoud te voorzien. Tegen deze kostenpost was voor slaven die door manumissie vrij waren geworden gewaakt: bij een vrijlating stortte de eigenaar verplicht een borgsom. De overheid wendde die gelden aan om voor vrijgemaakten te zorgen die dat zelf niet meer konden.³⁷ De Surinaamse regering zou, zo dreigden de directeuren, zich wellicht genoodzaakt zien om alle slaven die vrij waren geworden als gevolg van het beginsel van vrije grond:

'die tot armoede mogte geraken, na dese Lande op te senden, ten einde zij daar hun bestaan zouden soeken & vinden dewijl nog de Kerkencassa nog die van de Regeering zoude permitteren de nodige sorg voor denselven onderhoud te hebben.'³⁸

Het rapport bepleitte een uitzondering te maken op het beginsel van vrije grond zoals er op grond van het arrest van de Hoge Raad uit 1736 al eentje gold voor slaven die clandestien naar de Republiek kwamen zonder instemming van hun eigenaar. Zo'n tweede uitzondering zou erop kunnen worden gebaseerd dat planters die ter behartiging van hun zaken of verbetering van hun gezondheid voor een korte periode naar de Republiek kwamen, werden gezien als vreemdelingen of reizigers. Het contractenrecht kende de regel dat de wet gold van de plaats waar de overeenkomst was aangegaan. Dat was de uitdrukking van een algemener beginsel: de wetten en religie hadden de slavernij in de kolonie geregeld, zij zouden voor reizende slaven kunnen gelden zodat 'ook hier te lande, omtrent dieselfde volkeren voor een korten tijd de slavernij werd gecontinueerd'.³⁹

Een oplossing zou volgens de memorie zijn de resoluties zo uit te leggen dat het beginsel van vrije grond alleen gold voor slaven die met hun eigenaar naar de Republiek kwamen, zich hier vestigden en enige tijd bij hun eigenaar

30. Over deze succesvolle secretaris zie Fatah-Black 2019, p. 64-65.

31. Vgl. over het in 1585 ingestelde systeem met gecommiteerde raden J. Israel, *The Dutch Republic, its Rise, Greatness, and Fall 1477-1806*, Oxford: Oxford University Press 1995, p. 278-280.

32. NL-HaNa, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv. nr. 65, p. 143-146.

33. NL-HaNa, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv. nr. 65, p. 181 'ook in praeteritum kunnen werken'.

34. NL-HaNa, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv. nr. 65, p. 183.

35. NL-HaNa, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv. nr. 65, p. 181.

36. NL-HaNa, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv. nr. 65, p. 182. Zie Fatah-Black 2018, p. 127.

37. *West Indisch Plakaatboek, Suriname I*, Amsterdam 1973, p. 690; vgl. J. Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*, 1861 (heruitgave: Amsterdam: Emmering 1970), p. 666.

38. NL-HaNa, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv. nr. 65, p. 185.

39. NL-HaNa, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv. nr. 65, p. 185.

bleven. Deden zij dat niet, dan gold het koloniale recht. Pas als een slaaf zich hier vestigde, gold het recht van de Republiek en verwierf hij de vrijheid. Zouden zodanig vrijgemaakten terug naar Suriname keren, dan golden zij als vrijgelatenen. Vervielen zij in armoede, dan zou de Surinaamse regering voor hen zorgen zoals zij dat ook voor gemanumitteerden deed.⁴⁰ In internationaal privaatrechtelijke termen verwoord pleitten de directeuren voor toepassing van het domicilie- of woonplaatsbeginsel. Pas als een slaaf uit de koloniën hier kwam wonen, gold voor hem de regel dat de Republiek gewoontegetrouw geen slaven kende. Was zijn verblijf van korte duur, dan gold voor hem het koloniale Romeinse slavenrecht. De memorie van de directeuren werd zoals afgesproken ter hand gesteld aan de Amsterdamse stadspensionaris.

5. Het rapport van de gecommiteerde raad

Op 19 juli 1775, twaalf dagen na de hierboven besproken memorie van de Sociëteit, rapporteerde de Dordtse stadspensionaris Bosschaert namens de gecommiteerde raad aan de Staten van Holland.⁴¹ Zijn betoog echoot de hierboven besproken memorie. Bosschaert betoogde dat de resoluties uit 1771 en 1773 geen algemene regel tot uitdrukking brachten. Dat bleek er wel uit dat de Staten-Generaal het verzoek van Crommelin in 1773 om vrijbrieven voor Christiaan en Anna niet direct inwilligden, maar advies inwonnen bij de Sociëteit van Suriname en de bezwaren beloofde te bekijken die zij destijds formuleerde. De directeuren van die Sociëteit hadden aan de gecommiteerde raad laten weten dat de bezwaren tegen een ruimhartige toepassing van het beginsel van vrije grond zouden wegvallen als de lijn van de resoluties uit 1771 en 1773 niet gold voor eerdere gevallen.⁴²

De regel dat er in de Republiek geen slavernij bestond en geen slaven waren, gold alleen voor slaven die 'hier ter lande bleeven' vervolgde het rapport.⁴³ Als het de bedoeling van hun eigenaar was na enige tijd naar de koloniën terug te keren, werden meegereisde slaven niet vrij. Zou dat anders zijn, dan zou sprake zijn van onteigening, en dat zou bovendien de zakelijke belangen schaden van inwoners van de Republiek: hypotheken op plantages en de daarbij ingeschreven slaven zouden niet meer rusten op die slaven die als gevolg van een reis naar de Republiek vrij waren geworden.⁴⁴ Het eigendomsverlies voor de planters was niet op zijn plaats omdat de overbrenging van slaven naar de Republiek eenvoudigweg noodzakelijk was: er waren geen andere werkkrachten beschikbaar die als dienstbode konden meereizen naar de Republiek. De

directeuren hadden in hun memorie, zoals wij hiervoor zagen, op precies deze punten gewezen. Bosschaert stelde vervolgens dat het niet vaststond dat in de Republiek het beginsel van vrije grond gold. Daartegen sprak bijvoorbeeld dat in rechte tweemaal was geoordeeld dat het beginsel niet gold voor een slaaf die naar de Republiek was gevlucht. Volgens Bosschaert bleek uit de resoluties van 1771 en 1773 niet meer dan dat slaven die naar de Republiek waren gekomen vrij werden als het de bedoeling van de eigenaar was dat zij hun vrijheid verkregen. In deze opvatting was het beginsel van vrije grond eigenlijk afgeschafte: de komst naar de Republiek van een slaaf was dan niet meer dan een vormloze vrijlating. Zonder reis naar de Republiek golden de door het koloniale recht genoemde eisen, bij een reis naar de Republiek golden deze eisen niet. Slaven die naar de Republiek waren gereisd, werden volgens Bosschaert slechts vrij als de eigenaar bij de reis de belofte had gedaan dat zij vrij zouden worden.

Illustratief in dit verband is de zaak van Aron Jacobs Polak die in 1769 enige tijd met enkele van zijn slaven naar de Republiek was gereisd, en in datzelfde jaar weer met die slaven naar Suriname was teruggereisd. De slaven hadden geruime tijd later gehoord van de resoluties van 1771 en 1773 en stelden dat zij nu vrij waren. Polak verzocht de Staten-Generaal om een verklaring dat de met hem naar de Republiek meegereisde slaven niet vrij waren geworden. De resolutie uit 1771 was volgens Polak niet op zijn reis in 1769 van toepassing omdat Marijtje en Jacoba de vrijheid was toegezegd en hij zijn slaven niet zo'n belofte had gedaan. De resolutie kon geen algemene regel behelzen omdat dan de intentie van de slaveneigenaar om zijn slaven vrij te laten, of als slaaf te behouden illusoir zou worden gemaakt. De Staten-Generaal waren dat met Polak eens en wezen de gevraagde verklaring op 28 september 1776 toe.⁴⁵ Zelfs wanneer slaven naar de Republiek waren gereisd met de bedoeling dat zij vrij werden, stond daarmee niet vast dat zij de vrijheid daadwerkelijk verwierven, zoals blijkt uit het rapport dat de gecommiteerde raad op advies van dezelfde Bosschaert uitbracht aan de Staten-Generaal over het hierboven genoemde geval van Blondin, Sabina en Cicero. Zij waren weliswaar door hun eigenaar naar de Republiek gezonden om zo vrij te worden, maar de resolutie uit 1771 was in Suriname niet afgekondigd, bevatte geen algemene regel maar was een gevalsbeslissing en bovendien waren Blondin, Sabina en Cicero in Suriname weer als slaven behandeld en hadden zij zich daartegen niet direct verzet. Zonder een dadelijke pretentie van vrijheid, een 'actus

40. NL-HaNa, Sociëteit van Suriname, 1.05.03, inv. nr. 65, p. 187.

41. Over Carel Bosschaert (1721?-1779): P.C. Molhuysen & F.K.H. Kossmann, *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*, Deel 9, Leiden: A.W. Sijthoff 1933, p. 89.

42. *Rapport op de missive van gouverneur en raaden van Suriname, concenterende de vryheyd der slaaven die in het vaderland zyn geweest*, s.l. 19 juli 1775, p. 1-2.

43. *Rapport op de missive van gouverneur en raaden van Suriname, concenterende de vryheyd der slaaven die in het vaderland zyn geweest*, s.l. 19 juli 1775, p. 4.

44. Het rapport spreekt van 'Commercieerenden Ingezeeten en van den Republicq, die door hunne Eigendommen, Hypothecqen, Handel en Traficq in de gemelde Colonien geinteresseert waren.', *Rapport op de missive van gouverneur en raaden van Suriname, concenterende de vryheyd der slaaven die in het vaderland zyn geweest*, s.l. 19 juli 1775, p. 3, daar ook het onteigeningsargument. Vgl. ook Fatah-Black 2015, p. 186; zie nog H. Jordaan, *Slavernij & vrijheyd op Curaçao*, Zutphen: Walburg Pers 2013, p. 87-93.

45. *Resolutien van de Heeren Staten van Hollandt ende Westvrieslandt in den jaere 1776, Tweede Deel*, Volume 163, p. 1286-1287; Batselé 2020, p. 185.

van vrijheid', konden zij zich er volgens Bosschaert niet *legitimo modo* tegen verzetten als slaaf te worden behandeld. De Staten-Generaal namen het advies over: Blondin, Sabina en Cicero waren slaven gebleven.⁴⁶

Wetgeving was gezien dit alles eigenlijk niet nodig om tegemoet te komen aan de koloniale belangen, maar wel raadzaam om de rechtszekerheid te vergroten. Het door Bosschaert vervaardigde rapport van de gecommiteerde raad eindigde daarom met een concept-plakkaat.⁴⁷ De concept-wetgeving kwam tegemoet aan alle 'zwarigheden' die de Sociëteit had genoemd.⁴⁸ De Staten van Holland namen het ontwerp-plakkaat aan in een resolutie van 8 februari 1776.⁴⁹ Enkele maanden later namen de Staten-Generaal het Hollandse voorstel in min of meer ongewijzigde vorm over.

6. Het plakkaat van 1776⁵⁰

De wetgeving was bedoeld tot 'wegneeming van alle dubiteiten' die aangaande het beginsel van vrije grond zouden kunnen ontstaan. Zij maakte allereerst – net als het rapport van Bosschaert – duidelijk dat het beginsel van vrije grond niet onverkort gold, omdat dat een te grote inbreuk zou zijn op de eigendomsrechten van de slaveneigenaren.⁵¹ De wetgeving bestond uit acht artikelen. Slaven die met hun meesters of op hun order vanuit de 'Colonien van den Staat' naar de Republiek waren gekomen, en 'hunne vryheid op eene wettige wyse van deselve verkreegen' hadden, zouden als vrije luiden worden aangemerkt. Dit gold volgens het tweede artikel niet voor slaven die buiten medeweten en toestemming van hun eigenaar naar hier kwamen. De eigenaar kon hen te allen tijde reclameren, en met hulp van de sterke hand laten terugsturen. Slaven die volgens het eerste artikel vrij waren geworden en terugkeerden naar de koloniën, golden als vrijgelatenen. Voor hen golden volgens het derde artikel alle verplichtingen (en rechten) die de koloniale regelingen daarover bevatten. Als hun voormalige eigenaren in de kolonie nog niet hadden voldaan aan de voor vrijlating vereiste verplichtingen, moesten zij dat alsnog doen. Deden ze het niet, dan bleven ze verstoken van de rechten die de ex-eigenaar tegenover zijn vrijgelatenen had.⁵²

Het vierde en vijfde artikel boden de slaveneigenaar de mogelijkheid om zijn slaven mee naar de Republiek te nemen zonder dat die laatsten werden beschouwd als vrije luiden. Daarvoor gold een termijn van zes maanden, ingaande op de dag van aankomst in de Republiek. De rechter van de verblijfplaats kon de termijn desgevraagd verlengen met ten hoogste zes maanden. De slaven moesten na die zes of twaalf maanden ten minste aan boord van een schip op de terugweg zijn, anders werden zij voortaan behandeld als vrije luiden. Keerde een op deze wijze vrijgemaakte slaaf terug naar de koloniën, dan gold hij als vrijgelatene. De ex-eigenaar die de met manumissie gepaard gaande verplichtingen nog niet had verricht, moest dat alsnog doen. Het zevende artikel schreef voor dat voor de overtocht van slaven die met een zekerheidsrecht bezwaard waren vóór vertrek storting vereist was van een afdoende borg ('suffisante cautie'). Als dat niet werd gedaan, kon de hypotheekhouder de slaaf terug laten sturen. Hij gold niet als vrijgelaten, mocht de eigenaar dat hebben gewild. Voor vrijlating gold het manumissiereglement, dat gaf de hypotheekhouder het recht een door de eigenaar beoogde vrijlating te verhinderen. De wetgeving had ten achtste geen terugwerkende kracht.⁵³ Om bekendheid aan de wet te geven, kregen de bewindvoerders van de West-Indische Compagnie, de directeuren van de Sociëteit van Suriname en de directeuren van de Berbice de opdracht de wet aan te plakken en te verkondigen.⁵⁴

7. De mislukking van de wetgeving

Het plakkaat was weliswaar bestemd om een einde te maken aan onduidelijkheid die zou kunnen ontstaan aangaande het beginsel van vrije grond, maar als men kijkt welke gevolgen de wet had, blijkt dat de wetgever daarin niet is geslaagd. Dat begon er al mee dat het voor de slavenhandel belangrijke gewest Zeeland de wet niet wenste. De Heeren Gedeputeerden van de Provincie van Zeeland verklaarden bij de stemming in 1776 over het plakkaat dat zij vooralsnog 'ongelast' (niet onderworpen) waren.⁵⁵ De Staten van Zeeland vergaderden er uitgebreid over op 24 juni 1776. Zij achtten de wetgeving strijdig met de gewoonten en het recht van Zeeland, waar het beginsel van vrije grond (volgens hen) altijd onverkort gegolden had. Zij illustreerden dat met verwijzingen naar onder veel meer de resoluties van de Staten-Generaal uit

46. *Resolutien van de Heeren Staten van Hollandt ende Westvrieslandt in den jaare 1777*, Volume 164, p. 328-332 (12 maart 1777); Blondin en Sabina reisden in 1765 naar de Republiek, zes jaar voor de resolutie van 1771. Het argument dat de regel van 1771 slechts gelding had voor latere gevallen vindt men evenwel niet in de overwegingen weergegeven in de resoluties. Zie over deze uiterst schrijnende zaak Hoornhout 2018, p. 327; Batselé 2020, p. 186-187.

47. *Rapport op de missive van gouverneur en raaden van Suriname, concernerende de vryheid der slaaven die in het vaderland zyn geweest*, s.l. 17 juli 1775.

48. Vgl. over het rapport van Bosschaert en de eruit voortvloeiende concept-wetgeving als resultaat van een lobby vanuit de Sociëteit van Suriname, Fatah-Black 2018, 127; Ponte 2020, p. 255.

49. *Resolutien van de Heeren Staten van Hollandt ende Westvrieslandt*, Volume 162 (1776), p. 70-76.

50. Zie voor de tekst van het plakkaat *Groot Placaet-Boek IX* (verzameld door J. van der Linden), Amsterdam 1796, p. 526-528.

51. *Groot Placaet-Boek IX*, Amsterdam 1796, p. 526.

52. Vrijgemaakten waren bijvoorbeeld verplicht hun voormalige eigenaar bijstand te verlenen als deze in financiële problemen kwam.

53. Zij gold daarom bijvoorbeeld niet voor het hiervoor beschreven geval van Blondin, Sabina en Cicero, vgl. *Resolutien van de Heeren Staten van Hollandt ende Westvrieslandt in den jaare 1777*, Volume 164, p. 331.

54. *Groot Placaet-Boek IX*, Amsterdam 1796, p. 526-528.

55. *Resolutien van de Hoog Mogende Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlandsche Provincien, genoomen in den jaare 1776*, p. 319 (de besluitvorming en het voorbehoud van de Zeeuwen, het plakkaat staat afgedrukt op p. 319-322, zie HaNa, inv. nr. 1.01.02, 3831, p. 319-322).

1771 en 1773.⁵⁶ Het plakkaat van 23 mei was strijdig met het Zeeuwse recht bijvoorbeeld doordat het een hypotheekhouder de mogelijkheid gaf in rechte te vragen slaven vanuit de Republiek terug te sturen naar de koloniën. De heren commissarissen meenden dat uit dit alles 'ten klaarsten blykt de strydigheid van dit Placaat, door de leere van voornaame Regtsgeleerde gestaaft, mitsgaders door Hunner Hoog Mogendes anterieure begrippen bekrachtigd'.

De Zeeuwen waren daarom van mening dat het plakkaat niet bekend gemaakt hoefde te worden en evenmin aangeplakt. Als gezegd beschouwden zij zich bij de stemming in de Staten-Generaal 'ongelast', een mogelijkheid waarin de Unie van Utrecht voorzag. Zij waren bovendien door de beslissing van de Staten-Generaal niet gebonden omdat dit een kwestie was waarbij verandering van rechten ten aanzien van persoon en goed speelde. Voor zulke kwesties was volgens 'vaste usantiën' een beslissing van de soeverein vereist en dat waren de Staten van Zeeland. De Staten-Generaal waren onbevoegd. De wetgeving was 'geheel nietig'. De commissarissen rieden aan er in rechtspraak geen rekening mee te houden. De Zeeuwse Staten namen dit alles over in een resolutie van 24 juni. In Zeeland bleef men ook na 1776 bij 'het oud gebruik, volgens 't welke alle binnen deze Provinciën gebragte slaven dadelyk hunne vryheyd bekomen'.⁵⁷ Die regel had in Zeeland volgens de Zeeuwse Staten van oudsher onverkort gegolden en in definitieve vrijheid geresulteerd.⁵⁸

Naast Zeeland is het ook voor de gewesten waar de wet uit 1776 wel gold, de vraag of het duidelijk was op welk ogenblik een naar hier gereisde slaafgemaakte vrij werd, of dat geen verandering van status optrad. Dat was afhankelijk van de wil en het optreden van de eigenaar. Sommige slaven zullen de vrijheid verworven hebben door voet aan wal te zetten. Voor die slaven aan wie de eigenaar de vrijheid niet wilde geven, gold dat zij na zes maanden vrij werden tenzij de eigenaar een verlenging aanvraagde, dan gaf de datum van de verlenging de doorslag, met een maximum van twaalf maanden na aankomst.

Hoornhout beschreef het geval van Andries van Reynsdorp die van de Staten-Generaal toestemming kreeg om Cupido, Betje en Mimi die in 1778 als slaaf met hem naar de Republiek waren gekomen naar Suriname terug te sturen, pas nadat zij al een jaar in de Republiek waren, omdat er eerder geen boot ging.⁵⁹

Zonder bewijs van de wil van de eigenaar om zijn slaaf vrij te laten zal het voor een slaaf lastig te bewijzen zijn geweest vrij te zijn geworden door voet te zetten op 'Nederlandse' grond. Vanuit bewijsrechtelijk oogpunt kon een slaafgemaakte – behoudens gevallen van vlucht – in elk geval bewijzen vrij te zijn geworden door het beginsel van vrije grond als hij of zij een jaar in de Republiek had geleefd.⁶⁰ Hierin ligt misschien een gedeeltelijke verklaring voor het op de website van de stad Amsterdam uitgebreid beschreven geval van Caatje. Zij leefde als slavin in Suriname bij haar eigenaar Jan de Bok en diens vrouw. Toen De Bok stierf, kwam Caatje in 1788 met de weduwe mee naar Amsterdam. Daar verkreeg zij brieven van vrijdom, wat er allicht verband mee hield dat Caatje op het punt stond terug te keren naar de koloniën. Zij zal hebben willen kunnen bewijzen dat zij inmiddels vrij was. Caatje reisde met dominee Du Pasquier mee naar Demerary. Daar stal de dominee haar vrijbrieven en gaf Caatje op als zijn slavin zodat hij een hogere hypotheek kon krijgen. Caatje slaagde erin een verzoek naar Amsterdam te sturen om een kopie van haar brieven van vrijdom. De klerk die het verzoek afhandelde, wees het toe omdat zij een jaar en zes weken in Amsterdam had gewoond en die termijn volstond om voor altijd vrij te zijn. Hem was het plakkaat uit 1776 kennelijk onbekend, en hij paste evenmin het Amsterdamse stadsrecht toe.

Ik denk dat de klerk vasthield aan middeleeuwse regels die stelden dat iemand door een verblijf van het spreekwoordelijke jaar en een dag, of een jaar en zes weken vrij werd (van feodale verplichtingen). De termijn van een jaar en een dag kwam voor in het stadsrecht van Parijs⁶¹

56. Opvallend is dat zij met geen woord repten over de beslissingen van het Hof van Holland en de Hoge Raad van Holland, Zeeland en West-Friesland waarin een uitzondering op de regel was aangenomen voor slaven die waren gevlucht. Dat valt op omdat de slaaf Paap waarover het Hof van Holland oordeelde terecht was gekomen in Zeeland (Middelharnis, dat destijds deel uitmaakte van Zeeland). Iets soortgelijks lijkt zich overigens voor te hebben gedaan in Nederlands-Indië waar het beginsel van vrije grond in 1766, dertig jaar na de beide uitspraken, zonder uitzondering voor gevluchte slaven werd vastgelegd in artikel 77 van de Nieuwe Statuten van Batavia, *Nederlandsch Indisch Plakkaatboek 1602-1811* (samengebracht door J.A. van der Chijs), Deel IX, Batavia-Den Haag 1891, op p. 588.

57. Voor dit alles *Notulen van de Ed. Mog: heeren Staten van Zeeland, d'Anno 1776*, Volume 196, s.l. 1776, p. 262-268.

58. Waarbij het natuurlijk maar de vraag is in hoeverre het beginsel werd nageleefd, zoals geïllustreerd door de beroemde casus van het slavenrecht met 130 slaven aan boord dat in 1596 in Middelburg lag. De Staten van Zeeland bepaalden in eerste instantie dat deze mensen, omdat zij gedoopt waren, 'in heure vrye liberteyt' moesten worden gesteld. Ze mochten niet naar West-Indië worden vervoerd door de Portugese 'piloten' die in dienst voeren van de Rotterdamse koopman Van der Haghen. Die ging daar niet zomaar mee akkoord, en kreeg op 28 november van de Staten-Generaal toestemming met de moren te doen 'soe hy 't verstaet'. Hij vervoerde ze naar West-Indië waar ze als slaven zullen zijn verkocht, N. Japikse (bew.), *Resolutiën der Staten Generaal*, deel 9, 1596/1597, Den Haag 1926, p. 333-334. Vgl. bijvoorbeeld recent H. den Heijer, *Nederlands Slavernijverleden*, Zutphen: Walburg Pers 2021, p. 58. Vgl. over de veelsoortige hinderpalen bij het afdwingen van naleving van het beginsel R. Buve, *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 1963, afl. 1, p. 8-17, op p. 12-13; Ponte 2020, p. 251; zie nog (vooral over de zeventiende eeuw) M. Ponte, 'Al de swarten die hier ter stede comen', *TSEG* 2018, afl. 4, p. 33-61, op p. 47.

59. Hoornhout 2018, p. 327.

60. Hier dringt zich de vergelijking op met de mogelijkheden omtrent het bewijs eigenaar te zijn van een zaak. Degene die een zaak gedurende een bepaalde tijd bezit onder de voorwaarden die gelden voor verkrijgende verjaring kan zo in elk geval bewijzen eigenaar te zijn. De verkrijgende verjaring lenigt de bewijsnood van de eigenaar.

61. L. Charondas le Caron, *Pandectes ou digestes du droit françois*, Parijs 1637, p. 175.

en Nieuwpoort⁶², die van een jaar en zes weken in de Sachsenspiegel en in Duitse stadsrechten.⁶³ Ook in Nederland was de termijn van een jaar en zes weken bekend.⁶⁴ Ook John Gabriel Stedman (1744-1797), schrijver van een beroemd boek over Suriname, ging uit van een termijn van een jaar en zes weken om vrij te worden. Hij diende als Schots soldaat in de Republiek en verbleef ruim vier jaar in Suriname, waar hij deelnam aan verschillende campagnes tegen slaven die de plantages waren ontvlucht naar het regenwoud (marrons). Hij nam de slaaf Quaco in 1777 mee naar de Republiek. Quaco en Stedman kwamen op 28 mei 1777 aan in de haven van Oudeschild (op Texel). Op 10 juli 1778 noteerde Stedman in zijn dagboek dat Quaco vrij was ‘being come one year and six weeks’.⁶⁵

De tekst van het plakkaat sprak in algemene zin van ‘de koloniën’: zo gezien gold de wetgeving van 1776 ook in Nederlands-Indië, de Kaapkolonie en op de ‘Nederlandse’ Caribische eilanden.⁶⁶ Dat er in Suriname rekening mee werd gehouden, blijkt uit een plakkaat van 1 september 1776 waarin Nepveu bepaalde dat eigenaren die niet aan de eisen voor manumissie hadden voldaan, voordat zij een slaaf meenamen naar de Republiek dat bij terugkeer alsnog moesten doen.⁶⁷ Of de wetgeving van 1776 andere Nederlandse koloniën op het westelijk halfmond heeft bereikt, staat te bezien. Merkwaardig is dat in de plakkaatboeken van Curaçao en de bovenwindse eilanden verwijzingen naar de wetgeving ontbreken.⁶⁸ Het is al even twijfelachtig of de wetgeving ook doordrong tot de kolonies op het oostelijk halfmond, dat illustreren twee door de Zuid-Afrikaanse historicus Schoeman beschreven kwesties hierover uit de Kaapkolonie van rond 1790. De wetgeving van 1776 was er maar nauwelijks bekend en werd niet toegepast.⁶⁹

8. Slotsom

Het plakkaat van 1776 was kortom een mislukking: het was uitgevaardigd om twijfelachtigheden weg te nemen die zouden kunnen ontstaan omtrent de werking van het beginsel van vrije grond, maar bewerkstelligde precies het omgekeerde. Batselé noemde het plakkaat van 1776 gelegenheidswetgeving, ingegeven door de onrust die het gevolg was van de Surinaamse kredietcrisis van 1773. Toen die wat geluwd was, maakte men zich niet erg druk meer over de precieze werking van het beginsel van vrije grond.⁷⁰ Iets soortgelijks deed zich in de negentiende eeuw voor. Er kwam ondanks de hernieuwde vastlegging van het beginsel van vrije grond in het Burgerlijk Wetboek in 1838 geen einde aan de rechtsonzekerheid over de werking van het beginsel van vrije grond.

9. Nasleep: Codificatie van het privaatrecht en het beginsel van vrije grond

Wetgeving over het beginsel van vrije grond liet betrekkelijk lang op zich wachten nadat Nederland in 1795 een eenheidstaat was geworden. In de eerste Grondwetten die werden vervaardigd bleef afschaffing van de slavernij achterwege, juist met het oog op de koloniën.⁷¹ Het *Wetboek Napoleon Ingerigt voor het Koninkrijk Holland* (WNH), dat gold tussen 1809 en 1811, bevatte geen bepaling over het beginsel van vrije grond. Ook de Franse *Code Civil*, in Nederland geldig tussen 1811 en 1838, kende niet een dergelijke bepaling.⁷² Had de uitvaardiging van deze wetboeken gevolgen gehad voor de werking van de wet van 1776? De Bossche advocaat J.H. Sassen (1785-1830) meende van niet. Hij ging ervan uit dat zij steeds was blijven gelden: een gevluchte slaaf kon daarom in Nederland worden opgeëist.⁷³ Reinders wees er in zijn proefschrift uit 1840 op dat die opvatting slecht te rijmen was met het gegeven dat het WNH volgens artikel 2 van een decreet van Koning Lodewijk van 24 februari 1809 alle voorgaande wetgeving afschafte, daaronder – onder

62. Weergegeven bij Batselé 2020, p. 90.

63. V. Henn, “Stadtluft macht frei?” Beobachtungen an westfälischen Quellen des 12. bis 14. Jahrhunderts”, in: G. Köhn (red.), *Soest. Stadt - Territorium - Reich. Festschrift zum 100jährigen Bestehen des Vereins für Geschichte und Heimatpflege Soest mit Beiträgen zur Stadt-, Landes- und Hansegeschichte*, Soest: Westfälische Verlagsbuchhandlung Mocker&Jahn 1981, p. 181-213, op p. 185.

64. Zie S.J. Fockema Andreae, ‘Die Frist von Jahr und Tag und ihre Wirkung in den Niederlanden’, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte* (Germanistische Abteilung) 1893, p. 75-111.

65. Zie R. van Gelder in zijn biografie van Stedman, *Dichter in de jungle*, Amsterdam-Antwerpen: Uitgeverij Atlas Contact 2019, p. 198; zie ook E. Heuvel & I. Mok, *Quaco, leven in slavernij*, Zutphen: Walburg Pers 2015, p. 60.

66. Volgens Jordaan gold het niet voor de koloniën op het oostelijk halfmond omdat daar nooit discussie bestond over de rechtsgevolgen van het beginsel van vrije grond, Jordaan 2013, p. 101.

67. *West Indisch Plakkaatboek II*, nr. 767, p. 897.

68. E. Maduro, ‘Nos a bai Hulanda. Antillianen in Nederland, 1634-1954’, in: G. Oostindie & E. Maduro (red.), *In het land van de overheerser II: Antillianen en Surinamers in Nederland 1634/1667-1954*, Dordrecht: Foris Publications 1986, p. 133-244, op p. 157. Hondius vond in Curaçaose rechtspraak wel verwijzingen naar het plakkaat, dat er dus wel bekend was, D. Hondius, ‘Access to the Netherlands of Enslaved and Free Black Africans: Exploring Legal and Social Historical Practices in the Sixteenth-Nineteenth Centuries’, *Slavery & Abolition* 2011, afl. 3, p. 377-395, op p. 386. Zij noemt geen bronnen. Jordaan wees erop dat het belang van het plakkaat uit 1776 voor slaven die van Curaçao wilden vluchten gering was. Zij vluchtten veelal naar de nabijgelegen kust van Venezuela, Jordaan 2013, p. 101-103.

69. K. Schoeman, *Portrait of a slave society*, Pretoria: Protea 2012, p. 1017-1024. Volgens Jordaan gold het niet voor de koloniën op het oostelijk halfmond omdat daar nooit discussie bestond over de rechtsgevolgen van het beginsel van vrije grond, Jordaan 2013, p. 101.

70. Batselé 2020, p. 189.

71. Zie uitvoerig A.H. Huusen jr., ‘The Dutch constitution of 1798 and the problem of slavery’, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 1999, afl. 1-2, p. 99-114; vgl. G.J. Schutte, *De Nederlandse patriotten en de koloniën*, Groningen: Tjeenk Willink 1974, p. 147 e.v.

72. Napoleon had de slavernij die in de Revolutietijd was afgeschaft in 1802 immers heringevoerd.

73. J.H. Sassen, *Proeve van een beredeneerd overzicht van het Burgerlijk Wetboek voor het Koninkrijk der Nederlanden*, Deel I, Den Bosch 1827, p. 45-46.

veel meer – plakaten.⁷⁴ Hij betoogde dat hiermee de oude regel weer gold dat de slavernij in Nederland niet bestond.

Als ik het goed zie, is de eerste beoogde vastlegging van het beginsel van vrije grond in het codificatietijdperk te vinden in artikel 75 van het Ontwerp Kemper van 1820.

'Naar de grondbeginselen van het regt zijn dus alle menschen, die zich op het grondgebied van den staat in Europa bevinden, personen. Slavernij, Lijfeigenschap, of andere soortgelijke dienstbaarheden, van welken aard, en onder welken naam ook bekend, worden alhier niet geduld. Zij mogen zelfs bij overeenkomst niet bedongen worden.'

Het beginsel van vrije grond gold met de invoering van het Burgerlijk Wetboek op 1 oktober 1838. Artikel 2 tweede zin luidde als volgt:

'Slavernij en alle andere persoonlijke dienstbaarheden, van welken aard of onder welke benaming ook bekend, worden in het rijk niet geduld.'

Het Rijk was volgens artikel 1 van de Grondwet het grondgebied in Europa. Daar was het Burgerlijk Wetboek volgens artikel 118 van de Grondwet verbindend. Wanneer een slaaf vanuit een Nederlandse kolonie naar het Rijk in Europa kwam, verwierf hij de vrijheid 'par l'attouchement de notre sol'. Het gegeven dat er in de kolonie wel slavernij bestond, deed niet ter zake: in het Europese Nederland gold het Burgerlijk Wetboek.⁷⁵ Dat betekende dat de vraag naar de reikwijdte van het beginsel van vrije grond nog niet was beslecht. Het *Regtsgeleerd Bijblad behoorende tot de Nederlandsche jaarboeken* voor 1840 bevatte een bijdrage waarin 'J.H.' de vraag besprak of iemand die als slaaf naar Nederland kwam en naar de koloniën terugkeerde vrij was, of weer in slavernij verviel. J.H. betoogde dat een slaaf die naar Nederland was gekomen definitief vrij was. Artikel 2 BW had een einde gemaakt aan het plakkaat en zo het 'schoone rechtsbeginsel' hersteld dat in Nederland voor die tijd regeerde. Dat een slaaf die naar Nederland kwam definitief vrij werd, was bovendien in overeenstemming met het Romeinse recht dat in de koloniën gold. De regel was in overeenstemming met de *favor libertatis*. Het Franse recht stelde zich op hetzelfde standpunt. Een slaaf die Nederland bereikte:

'wordt dus van het oogenblik af, dat hij die (de vrijheid) verkrijgt, als persoon beschouwd, en kan niet weder tot den rang van zaak afdalen.'⁷⁶

Diephuis en De Pinto sloten zich aan bij deze opvatting in hun handboeken over het Burgerlijk Wetboek.⁷⁷

9.1. *Virginie Gameraen en het beginsel van vrije grond*
Dat niet iedereen overtuigd was van de juistheid van deze uitleg van artikel 2 BW, bewijst de zaak van Virginie Gameraen.⁷⁸ Zij was als slavin geboren op Curaçao en eigendom van R.F. van Raders (1794-1868) die halverwege de negentiende eeuw gouverneur was van Suriname. Virginie maakte deel uit van het huishouden van een dochter van Van Raders. Zij woonden op Curaçao. Op 16 maart 1847 nam dochter Van Raders Virginie mee naar Nederland, en beloofde haar terug te sturen zodra daartoe gelegenheid was. Na enkele maanden deed die gelegenheid zich voor. Omdat er geen boten naar Curaçao gingen, voer Virginie naar Suriname. Daar zal zij zijn opgenomen in het huishouden van vader Van Raders. Na enige jaren ontstond onenigheid tussen Virginie en Van Raders. Van Raders bereidde zijn terugkeer naar Nederland voor en trof voorzieningen voor Virginie, maar zij beriep zich erop vrij te zijn omdat zij in 1847 enkele maanden in Nederland was geweest.

Van Raders bestreed dat. Hij wees onder andere op het zevende artikel van de in 1830 gepubliceerde *Reglementaire bepalingen omtrent den in- en uitvoer van Slaven in de Nederlandsche West-Indische Bezittingen*.⁷⁹ Dat artikel gaf een ontheffing voor de voor het vervoer van slaven naar het buitenland verschuldigde belasting 'voor dienstboden en huisslaven welke uit enige der Nederlandsche West-Indische bezittingen mogten worden medegenomen ter bediening, en om weder te worden terug gebracht naar de kolonie, alwaar dezelfde te huis behooren (...)'. Wel diende daarvoor toestemming aan de regering te worden gevraagd, en moest een borg van 1000 gulden worden betaald, die aan de Staatskas verviel als de slaaf niet terugkeerde binnen de tijd die het verblijf elders mocht duren, tenzij sprake was van 'volstreckte en onvoorzien onmogelijkheid buiten schuld'.⁸⁰ Van Raders kende ook verschillende gevallen van slaven die na een verblijf in de Republiek weer als slaaf terugkeerden. Ook Virginie was volgens Van Raders als slaaf in Suriname gekomen. De kwestie liep hoog op. De minister van Koloniën, Pahud, schaarde zich aan de zijde van de minister van Justitie, Strens, die zijn collega gemeld had dat Virginie op grond van artikel 2 BW vrij was geworden en 'niet kon neerdalen tot een zaak'. Pahud gaf dit door aan Van Raders en berichtte de autoriteiten in Suriname dat zij Virginie en haar twee zonen als vrije mensen moesten beschouwen, tenzij Van Raders in een procedure in het

74. M. Reinders, *Specimen juridicum inaugurale, exhibens quaestiones juris civilis hodierni*, Groningen 1840, p. 6-7.

75. J.C. Voorduin, *Geschiedenis en beginselen der Nederlandsche Wetboeken*, Utrecht 1837, p. 6.

76. J.H., 'Quaestie over slavernij', in: C.A. den Tex & J.A. van Hall (red.), *Regtsgeleerd Bijblad behoorende tot de Nederlandsche jaarboeken, deel II 1840*, Amsterdam 1840, p. 145-150, het citaat op p. 150. Vgl. Batselé 2020, p. 191.

77. G. Diephuis, *Het Nederlandsch Burgerlijk Regt, naar de volgorde van het Burgerlijk Wetboek*, I, Groningen 1844 (1e druk), p. 6; A.A. de Pinto, *Handleiding tot het burgerlijk wetboek*, II, Den Haag 1849, p. 29.

78. Deze zaak is aan de vergetelheid ontruikt door S.E. Preedy, *Negers in de Nederlanden, 1500-1863*, Nijmegen: Transculturele Uitg. Masusa 1984, p. 22-23. Vgl. uitgebreid met verwijzing naar allerlei archiefstukken Maduro 1986, p. 133-244, op p. 157-162.

79. *Gouvernementsbladen van de kolonie Suriname*, 1816-1855, Rotterdam 1856, 1830-no 14, p. 138 en 139.

80. Deze bepaling maakt duidelijk dat men zich weinig gelegen liet liggen aan het beginsel van vrije grond. Zij is strijdig met de wetgeving uit 1776 en ook – als men aanneemt dat het plakkaat intussen niet meer gold – met de wijze waarop het beginsel van vrije grond daarvoor werkte.

gelijk zou worden gesteld. Van Raders liet het erbij zitten. Virginie en haar zoons werden in 1852 van de slavenregisters afgeschreven. Omdat Virginies vrijheid niet het gevolg was van een manumissie, had zij in 1852 geen achternaam gekregen. Dat veranderde in 1860 toen zij toestemming vroeg om een gezin als dienstbode te vergezellen naar Nederland. Virginie en haar inmiddels vier kinderen kozen (of kregen?) de achternaam Gameren.⁸¹

De door de minister van Justitie gekozen bewoordingen dat Virginie ‘niet kon neerdalen van persoon tot zaak’ ontleende hij allicht aan de bijdrage van J.H. aan het *Regtsgeleerd Bijblad*. En dat is maar goed ook, want de uitleg van artikel 2 van het Burgerlijk Wetboek 1838 die erop neerkwam dat een slaaf na een verblijf in Nederland terugkeerde in de koloniën als vrij mens, kwam onder vuur te liggen. Deze was al kort na de invoering van het Burgerlijk Wetboek niet meer de heersende. Het territorialiteitsbeginsel stond daaraan in de weg. Jansma van der Ploeg stelde in zijn proefschrift uit 1843 dat de gelding van het Burgerlijk Wetboek was beperkt tot het Europese territoir, en dat de status van een slaaf die naar Nederland was geweest en terugkeerde naar een kolonie werd bepaald door het recht van de kolonie.⁸² Als het koloniale recht niet voorzag in statusverandering als gevolg van een verblijf in Nederland, was een als slaaf vertrokken bij terugkeer slaaf. In de Nederlandstalige uitwerking van zijn dissertatie herhaalde Jansma van der Ploeg zijn standpunt, en wees hij op de onhoudbaarheid van de opvatting van J.H.⁸³ Opzoomer was het met hem eens: hij benadrukte dat een koloniale regeling nodig was als men wilde dat een slaaf die in Nederland was geweest bij terugkeer als vrijgelatene gold. Het Burgerlijk Wetboek gold slechts in Europa.⁸⁴

Natuurlijk liet Opzoomer hier niet de kans liggen een sneer uit te delen aan Diephuis. Die had in de eerste druk van zijn handboek gesteld dat het boven alle twijfel verheven was dat een slaaf na een bezoek aan Nederland terugkerende in een kolonie vrij was, en pas in de tweede druk de juistheid van Opzoomers opvatting ingezien.⁸⁵

De invoering van het Burgerlijk Wetboek van 1838 betekende anders gezegd een strikte handhaving van het territorialiteitsbeginsel en zorgde ervoor dat het beginsel van vrije grond slechts resulteerde in de vrijheid gedurende een verblijf in Nederland. Na terugkeer in de kolonie herleefde de slavernij omdat dan het recht van de kolonie weer gold. De koloniale wetgever zag geen reden hierin verandering te brengen. De regel dat de slavernij herleefde

na een terugkeer in een kolonie bleef van kracht tot de afschaffing van de slavernij, voor Nederlands-Indië per 1 januari 1860, en voor de kolonies op het westelijk halfrond per 1 juli 1863. Het is wrang dat juist op dit punt het mislukte plakkaat van 1776 een voor slaven gunstiger regel bevatte: was een slaaf eenmaal vrij geworden door naar hier te komen dan gold hij na terugkeer in de kolonie als vrijgelatene en werd hij of zij niet opnieuw tot slaaf gemaakt.

81. Zie O. ten Hove & F. Dragtenstein, *Manumissies in Suriname*, Utrecht: CLACS & IBS 1997, p. 36 en p. 344 en 345. Het is een merkwaardig detail dat de gemeente Amsterdam een straat in de wijk IJburg naar haar vernoemde als de *Van Gamerenstraat*. *Gemeentebld* 2019, 173244. De gemeente volgde daarbij de adviezen die zij inwon bij het KITLV (Koninklijk Instituut voor Taal-, Land-, en Volkenkunde). Het advies met daarin Van Gameren is online beschikbaar, kitlv.nl/wp-content/uploads/2019/07/Advies-KITLV-straatnamen-Amsterdam.pdf.

82. G.L. Jansma van der Ploeg, *Disquisitio juridica inauguralis in titulos primum et alterum libri primi codicis civilis neerlandici*, Groningen 1843, p. 25.

83. G.L. Jansma van der Ploeg, *Studien van wetten en rechtspraak in Nederland*, Den Haag 1846, p. 38-41.

84. C.W. Opzoomer, *Het Burgerlijke Wetboek, aantekening op de artikelen die thans nog verklaring behoeven*, Leiden-Amsterdam 1849, p. 3 en 4; zie in gelijke zin C.W. Opzoomer, *Het Burgerlijke Wetboek verklaard*, ik gebruikte de tweede druk van het eerste deel, Amsterdam 1874, p. 29. Vgl. nog N.K.F. Land, *Verklaring van het Burgerlijk Wetboek*, Haarlem: De Erven F. Bohn 1914 (2e druk), p. 4 ‘alleen zoolang de slaaf zich hier bevindt’.

85. G. Diephuis, *Het Nederlandsch Burgerlijk Regt*, Deel I, Groningen 1885 (2e druk), p. 184-185.